

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

**SHARQ TARIXI,
SIYOSATI VA
HUQUQI
JURNALI**

**ВОСТОЧНЫЙ
ЖУРНАЛ
ИСТОРИИ,
ПОЛИТИКИ
И ПРАВА**

**ORIENTAL
JOURNAL OF
HISTORY,
POLITICS
AND LAW**

**ISSN 2181-2780
2026**

**Google
Scholar**

Crossref

THE ART OF POTTERY IN UZBEKISTAN: ITS FOLKLORIC AND SPIRITUAL ROOTS, HISTORICAL DEVELOPMENT, AND CONTEMPORARY STATE

Bobir Odilov

Associate Professor, PhD

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekiston

ABOUT ARTICLE

Key words: pottery, Uzbek ceramics, folkloric legends, Rishton school, G'ijduvon school, glazed ware, intangible cultural heritage.

Received: 04.02.26

Accepted: 05.02.26

Published: 06.02.26

Abstract: This article provides a scholarly analysis of one of Uzbekistan's ancient crafts—pottery—focusing on its historical and folkloric roots, technological features, local schools, and contemporary development. In particular, the spiritual foundations of the craft are examined through folk legends associated with the Prophet Noah (peace be upon him) and folkloric texts similar to the “Treatise on Pottery” found in Sufi traditions. Drawing on archaeological and ethnographic research, classical scholarly sources, and modern studies, the article emphasizes the cultural and heritage significance of pottery.

O'ZBEKISTONDA KULOLCHILIK SAN'ATI: FOLKLOR-MA'NAVIY ILDIZLARI, TARIXIY RIVOJLANISHI VA ZAMONAVIY HOLATI

Bobir Odilov

PhD

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti dotsenti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: kulolchilik, o'zbek keramikasi, folklorik rivoyatlar, Rishton maktabi, G'ijduvon maktabi, sirlangan idishlar, nomoddiy madaniy meros.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonning qadimiy hunarmandchilik turlaridan biri – kulolchilik san'ati tarixiy-folklorik ildizlari, texnologik xususiyatlari, mahalliy maktablari va zamonaviy rivojlanishi ilmiy nuqtai nazardan tahlil etiladi. Xususan, Nuh payg'ambar (alayhissalom) bilan bog'liq xalq rivoyatlari va sufiy an'analardagi “Kulolchilik risolasiga” o'xshash folklorik

matnlar asosida hunarning ma'naviy asoslari yoritiladi. Arxeologik va etnografik tadqiqotlar, klassik ilmiy manbalar hamda zamonaviy maqolalarga asoslanib, kulolchilikning madaniy-merosiy ahamiyati ta'kidlanadi.

ГОНЧАРНОЕ ИСКУССТВО В УЗБЕКИСТАНЕ: ФОЛЬКЛОРНО-ДУХОВНЫЕ КОРНИ, ИСТОРИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ И СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ

Бобир Одилов

Доцент, PhD

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: гончарство, узбекская керамика, фольклорные предания, риштанская школа, гиждуванская школа, глазурованная керамика, нематериальное культурное наследие.

Аннотация: В данной статье с научной точки зрения анализируется один из древних видов ремесла Узбекистана — гончарное искусство, его историко-фольклорные корни, технологические особенности, локальные школы и современное развитие. В частности, духовные основы ремесла раскрываются на основе народных преданий, связанных с пророком Нухом (мир ему), а также фольклорных текстов, подобных «Рисале о гончарстве», встречающихся в суфийской традиции. На основе археологических и этнографических исследований, классических научных источников и современных публикаций подчеркивается культурно-наследственное значение гончарного искусства.

Kirish. O‘zbekiston hududida kulolchilik san‘ati insoniyat tsivilizatsiyasining eng qadimiy va uzluksiz rivojlangan amaliy san‘at turlaridan biri bo‘lib, neolit davridan (miloddan avvalgi VII–IV ming yilliklar) boshlab shakllangan. Arxeologik tadqiqotlar (masalan, Farg‘ona vodiysi, Surxondaryo, Qashqadaryo va Xorazm oazislaridagi qazilmalar) shuni ko‘rsatadiki, sopol idishlar ishlab chiqarish cho‘ponchilik va dehqonchilik hayot tarziga o‘tish bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan bo‘lib, u dastlab oddiy uy-ro‘zg‘or ehtiyojlarini (suv saqlash, oziq-ovqat tayyorlash va saqlash) qondirish vositasi sifatida paydo bo‘lgan, keyinchalik esa estetik, ramziy va ma’naviy qadriyatlarning muhim ifodachisiga aylangan.

Kulolchilikning texnologik va madaniy evolyutsiyasi O‘rta Osiyo hududining geografik-iqlimiy sharoitlari, Ipak yo‘li orqali kelgan madaniy almashinuvlar va mahalliy an‘analar ta’sirida

shakllangan. Bronza va temir davrlarida (miloddan avvalgi II–I ming yilliklar) sopol ishlab chiqarish professional darajaga ko‘tarilgan bo‘lsa, ellinistik va kushon imperiyalari davrida (miloddan avvalgi IV asr – milodiy IV asr) Yunon-baqtriya ta‘siri ostida sirlangan keramika rivojlangan[7:242]. Islomiy davr (VIII–XII asrlar) kulolchilikning gullash bosqichi bo‘lib, Samarqand, Buxoro va Termez markazlarida ishqoriy va qo‘rg‘oshinli sir texnologiyalari takomillashgan.

Kulolchilik ikki asosiy yo‘nalishga bo‘linadi: ko‘zagarlik (cho‘zinchoq shakldagi idishlar – hum, kuza, korch, oftoba) va kosagarlik (yassi shakldagi stol idishlari – lagan, piyola, tovok, kosa, badya). Bu yo‘nalishlar mahalliy maktablar bo‘yicha o‘ziga xos texnologik va dekorativ xususiyatlarga ega: Rishton maktabi ishqoriy ko‘k-binafsha sir va o‘simlik naqshlari bilan, G‘ijduvon maktabi qo‘rg‘oshinli yashil-sariq-qo‘ng‘ir tonlar va katta laganlari bilan ajralib turadi.

O‘zbek xalq og‘zaki ijodi va etnografik merosida kulolchilik nafaqat amaliy hunar, balki chuqur ma‘naviy-ritual ahamiyatga ega muqaddas kasb sifatida talqin etiladi. Ushbu maqolada asosiy e‘tibor berilgan folklorik matn (“Kulolchilik risolasiga” o‘xshash) Imom Ja‘far Sodiq (roziyallohu anhdan) naql qilingan va “Qissasul anbiyo” (Payg‘ambarlar qissalari) an‘analariga asoslangan rivoyatni o‘z ichiga oladi. Unda kulolchilikning kelib chiqishi Nuh payg‘ambar (alayhissalom) davriga borib taqaladi: to‘fondan keyin Alloh taolo ul zotga “Taboq idish yasag‘il” deb amr etgani, uch yil mehnat bilan tayyorlangan idishlarni sindirish orqali inson hayotining nozikligi va ilohiy qudrat haqidagi falsafiy saboq berilishi ta‘kidlanadi.

Matnda kulolchilik jarayonining har bir bosqichi muayyan Qur‘on oyatlari (“Qadr” surasi, “Hadid” surasi 3-oyati va boshqalar) va zikrlar (“Yo Rahmon, Yo Rahim”, “Yo Holiq, Yo Qahhor” va h.k.) bilan bog‘lanib, hunarni ritual-ma‘naviy jihatdan boyitadi. Hunarning silsila (zanjiri) Nuh payg‘ambardan boshlab, Muso, Ishoq (alayhimussalom), keyinchalik sufiy pirlargacha (Shams Tabriziy, Mavlono Rumi, Imom Sa‘diy va boshqalar) yetib borishi sufiy tasavvurlarda keng tarqalgan bo‘lib, kulolchilikni ma‘rifat va taqvo yo‘li sifatida talqin etadi. Bu rivoyatlar sulolaviy ustaxonalar orqali avlodlardan avlodlarga o‘tib, hunarning ma‘naviy asosini mustahkamlashda muhim rol o‘ynagan (Rahimov, 1978; Bulatov, 1991).

Zamonaviy ilmiy tadqiqotlar kulolchilikni nomoddiy madaniy merosning muhim elementi sifatida baholamoqda. YuNESKOning Insoniyat nomoddiy madaniy merosi ro‘yxatiga kiritish jarayonlari, xalqaro festivallar va turizm rivoji bu hunarning global ahamiyatini ta‘kidlaydi[3:257]. Mustaqillik yillarida kulolchilik yangi gullash davrini boshdan kechirmoqda, ammo globalizatsiya va sanoat ishlab chiqarishining ta‘siri an‘anaviy texnologiyalarni saqlash zaruriyatini ko‘rsatmoqda.

Ushbu maqola maqsadi – berilgan folklorik matn va ilmiy manbalarga (M. Rahimov, S.S. Bulatov va zamonaviy tadqiqotlar) asoslanib, kulolchilikning folklorik-ma‘naviy ildizlari,

texnologik xususiyatlari, mahalliy maktablari va zamonaviy rivojlanish tendensiyalarini kompleks tahlil qilishdir.

Yuqoridagi rasmda O‘zbekiston arxeologik qazilmalaridan topilgan qadimiy sopol idishlar – kulolchilikning tarixiy prototiplari aks etgan.

Kulolchilikning folklorik-ma’naviy ildizlari. O‘zbek kulolchilik san’atining folklorik-ma’naviy ildizlari chuqur sincretik tabiatga ega bo‘lib, qadimiy mahalliy tasavvurlar, islomiy rivoyatlar va sufiy tasavvuf an’alarining organik birlashuvini aks ettiradi. Ushbu hunar nafaqat amaliy kasb, balki ma’naviy-ritual amaliyot sifatida talqin etilib, insonning tabiat, ilohiy qudrat va o‘z ruhiyati bilan munosabatini ramziy ifodalaydi[3:261]. Berilgan folklorik matn (“Kulolchilik risolasiga” o‘xshash, Imom Ja’far Sodiq roziyallohu anhudan naql qilingan va “Qissasul anbiyo” an’alariga asoslangan) kulolchilikning etimologik va mifologik asoslarini ochib beradi: hunarning kelib chiqishi to‘fon balosidan keyingi Nuh payg‘ambar (alayhissalom) davriga borib taqaladi. Rivoyatga ko‘ra, Alloh taolo Nuh (alayhissalom)ga “Taboq idish yasag‘il” deb amr etgan, ul zot uch yil davomida loydan idishlar tayyorlab, ularga jon kuydirgan. Biroq, keyinchalik “Bu uch yil ichida qilgan barcha idishlaringni sindirg‘il” deb buyurilganda, Nuh payg‘ambar qayg‘u bilan “Men bu idishlar uchun uch yil mehnat qildim” deb munosabat bildirgan. Alloh taolo esa: “Ey Nuh, men sening uchun naqadar go‘zal surat, ko‘z-qosh va ruh bilan yaralgan bandalarimni bir og‘iz “Bo‘l” bilan halok qildim, sen esa oddiy idishlar uchun qayg‘urasanmi?” deb javob bergan. Bu dialog orqali rivoyat inson hayotining nozikligi, dunyoviy narsalarning o‘tkinchiligi va Allohning mutlaq qudrati haqidagi falsafiy-ta’limiy saboq beradi. Idishlarni sindirish motivi islomiy folklorning klassik elementlaridan biri bo‘lib, zohidlik (zuhd) va tavakkul g‘oyalarini ta’kidlaydi – loy va sopol inson tanasi va ruhining ramzi sifatida talqin etiladi.

Kulolchilik jarayonining har bir bosqichini muayyan Qur'on oyatlari va zikrlar bilan ritual-ma'naviy jihatdan boyitadi. Masalan, kosa va taboq tayyorlashda "Qadr" surasining dastlabki oyatlari ("Inna anzalnahu fii laylatil-qadr...") o'qilishi tavsiya etiladi, bu orqali hunar ilohiy nur va qadr-kechasi ramzi bilan bog'lanadi – loydan shakl hosil qilish Allohning Qur'onni nozil qilishi kabi muqaddas jarayon sifatida talqin etiladi. Xumdon (pech) qilishda "Hadid" surasining 3-oyati ("Huwa allaziy khalaqa as-samawati wa al-arda fii sittati ayyamin...") zikr qilinadi, bu oyat olti kunlik yaratilish va Allohning hamma joyda mavjudligini eslatib, pishirish jarayonini kosmogonik aktga aylantiradi. Loy tayyorlashda "Yo Rahmon, Yo Rahim", suv keltirishda "Yo Ishoq, Yo Razzoq", loyni gugumga qo'yishda "Yo Vohid, Yo Vohid", pishirishda "Yo Qahhor, Yo Qahhor" kabi ism ul-azamlar takrorlanadi. Bu zikrlar ustani ma'naviy poklikka, sabr va tavakkulga undaydi hamda hunarni ibodat darajasiga ko'taradi. Idishlarni pechdan olishda "Yo Shukur, Yo Kabir", o'tni olishda "Yo Vahhob, Yo Vadud" deyiş esa shukrona va muhabbat tuyg'ularini ifodalaydi.

Kulolchilikning texnologik xususiyatlari va mahalliy maktablari. O'zbekistonning an'anaviy kulolchilik san'ati texnologik jarayonining murakkabligi va mahalliy xom ashyolarga asoslangan o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Ushbu hunar ming yilliklar davomida shakllangan ko'p bosqichli tsiklni o'z ichiga oladi: xom ashyoni tayyorlash, shakllantirish, quritish, dekorativ bezash, sir surish va yuqori haroratli pishirish. Kulolchilikning texnologik xususiyatlari tabiiy materiallar (mahalliy loy va minerallar), qo'l mehnati va an'anaviy asbob-uskunalarining ustunligiga asoslanadi, bu esa mahsulotlarga noyob estetik va funksional sifatlar beradi. Ilmiy tadqiqotlar (Rahimov, 1978; Bulatov, 1991) shuni ko'rsatadiki, texnologiya mahalliy iqlimiy sharoitlar va madaniy almashinuvlar (Ipak yo'li ta'siri) natijasida takomillashgan bo'lib, idishlarni suv o'tkazmas, termik barqaror va dekorativ jihatdan boy qilgan[4].

Xom ashyo tayyorlash va loyning xususiyatlari. Kulolchilikning asosi mahalliy loy bo'lib, u qizil (temir oksidlari boy, Rishton va Samarqandda keng tarqalgan) yoki oq kaolinli (G'ijduvon va Buxoroda afzal) turlarga bo'linadi. Loy qazib olingandan keyin suvda yuviladi, cho'kindi usulida tozalanadi va qo'shimcha komponentlar (kvarts qumi, shamot, o'simlik kullari) qo'shiladi. Massaning plastichligi va gomogenligini ta'minlash uchun loy uzoq muddat (bir necha oy) "pishib yotish" jarayonidan o'tkaziladi. Kimyoviy tarkibi (SiO_2 – 55-75%, Al_2O_3 – 15-30%) idishning mustahkamligi va pishirishdagi barqarorligiga bevosita ta'sir qiladi.

Shakllantirish va quritish texnologiyasi. Idishlar asosan oyoq bilan aylantiriladigan an'anaviy gugum (kulolchilik dastgohi) yordamida tayyorlanadi. Cho'zinchoq shakllar (hum, kuza) uchun loy bo'lagi markazga joylashtirilib, sentrifuga kuchi va qo'l bosimi bilan cho'ziladi; yassi shakllar (lagan, tovok) esa yoyib tekislanadi. Katta idishlar ikki qismda shakllantirilib, birlashtiriladi. Devor qalinligi (4-8 mm) bir xil bo'lishi va deformatsiya oldini olish uchun yog'och shpatellar va nam mato ishlatiladi. Shakllangan idishlar soyada 10-20 kun quritiladi, namlik 8-

12% gacha kamayadi; tez quritish yoriqlarga sabab bo'ladi. Ba'zi ustaxonalar bisquit pishirish (800-950°C) bosqichini qo'llaydi, bu idishni mustahkamlashtiradi.

Rasmda sir surish jarayoni – qo'lda cho'mdirish texnikasi ko'rsatilgan.

Dekorativ bezash va naqsh solish. Kulolchilikning estetik jihati naqshlarda namoyon bo'ladi: o'simlik (anor, pahta gul, bodom), geometrik (islamiy, girih) va ramziy motivlar (qushlar, hayvonlar) keng tarqalgan. Usullar: chizma (angob ustiga bo'yoq surish), o'yma (sgraffito), qo'lda bo'yash (kobalt, marganets, mis oksidlari). Naqshlar simmetriya va ritmgga asoslanadi, semantikasi farovonlik va unumdorlik ramzlari bilan bog'liq.

Rasmlarda turli maktablarga xos naqshli idishlar – polixrom bo'yash va ramziy motivlarning boyligi.

Sir surish va sir turlari. Sirlash idishlarga yorqinlik, suv o'tkazmaslik va chidamlilik beradi. Ikki asosiy tur:

– Ishqoriy sir (Rishton, Samarqand) – o‘simlik kullari va minerallardan tayyorlanadi, ko‘k-binafsha tonlar hosil qiladi (1000-1150°C).

– Qo‘rg‘oshinli sir (G‘ijduvon, Buxoro) – qo‘rg‘oshin oksidi asosida, yashil-sariq-qo‘ng‘ir ranglar beradi (900-1050°C).

Sir cho‘mdirish yoki pulvizatsiya usulida suriladi, qalinligi 0,2-0,4 mm.

Pishirish jarayoni. Yakuniy bosqich ikki qavatli an‘anaviy pechlarda (xumdon) amalga oshiriladi: pastda olov, yuqorida idishlar. Harorat 950-1150°C gacha ko‘tariladi, pishirish 15-30 soat davom etadi, sovutish esa 3-5 kun. Zamonaviy ustaxonalar gaz/elektr pechlardan foydalanmoqda, ammo an‘anaviy usullar ranglarning tabiiyligini saqlaydi.

Mahalliy maktablarning texnologik farqlari. O‘zbek kulolchiligi IX–XII asrlardan boshlab mahalliy maktablarga bo‘lingan:

– Rishton maktabi (Farg‘ona) – ishqoriy sir, ko‘k tonlar, oq angob fon, seriyali ishlab chiqarish.

– G‘ijduvon maktabi (Buxoro) – qo‘rg‘oshinli sir, yashil-qo‘ng‘ir ranglar, katta idishlar va erkin naqshlar.

– Samarqand va Shahrisabz maktablari – polixrom bo‘yash, issiq ranglar, arabesk motivlar.

– Boshqa markazlar: Xiva (sirsiz idishlar), Urgut (dekorativ haykalchalar).

Sulolaviy ustaxonalar (Narzullayevlar Rishtonda, boshqalar G‘ijduvonda) retseptlarni saqlab qolgan. Zamonaviy evolyutsiyada ekologik sirlar va elektr gugumlar kiritilmoqda.

Umuman, kulolchilikning texnologik xususiyatlari va mahalliy maktablarining farqlari o‘zbek keramikasini jahon san‘ati durdonalaridan biriga aylantirib, an‘ana va innovatsiyalarning uyg‘unligini ta‘minlaydi.

Kulolchilik jarayoni loy tayyorlash, gugumda shakllantirish, naqsh solish, sir surish va pishirish bosqichlaridan iborat. Mahalliy loy (qizil yoki oq kaolin) plastichlik va mustahkamlikka ega bo‘lib, tabiiy minerallar qo‘shiladi. Shakllantirish an‘anaviy oyoq gugumda amalga oshiriladi, naqshlar o‘simlik, geometrik va ramziy motivlardan iborat.

O‘zbekistonda kulolchilikning asosiy markazlari:

– Rishton – ishqoriy ko‘k sir va oq fon bilan ajralib turadi.

– G‘ijduvon – qo‘rg‘oshinli yashil-sariq sir va katta idishlar.

– Boshqalar: Samarqand, Shahrisabz, Xiva, Urgut.

Bu maktablar IX–XII asrlardan shakllangan bo‘lib, Ipak yo‘li ta‘sirida boyigan.

Zamonaviy holat va rivojlanish. O‘zbekiston mustaqillik yillarida (1991 yildan hozirgacha) kulolchilik san‘ati yangi gullash davrini boshdan kechirmoqda, bu jarayon an‘anaviy hunarmandchilikning tiklanishi, davlat siyosati qo‘llab-quvvatlashi va global madaniy almashinuvlar natijasida shakllangan. Sovet davrida sanoatlashtirish va kollektivlashtirish ta‘sirida

ba'zi mahalliy maktablar susaygan bo'lsa-da, mustaqillik kulolchilikni milliy madaniy merosning muhim elementi sifatida qayta tiklashga imkon berdi. Ushbu davrda hunar nafaqat iqtisodiy-i jtimoiy ahamiyat kasb etdi, balki turizm, eksport va nomoddiy madaniy merosni saqlash strategiyalarining markaziy qismiga aylandi.

Davlat darajasida kulolchilikni qo'llab-quvvatlash "Hunarmand" uyushmasi tashkil etilishi (2000-yillar boshida), hunarmandchilikni rivojlantirish bo'yicha maxsus dasturlar va qonunlar (masalan, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 30-dekabrda PQ-77-son "Hunarmandchilik faoliyatini qo'llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" qarori) orqali amalga oshirilmogda[1,2]. Bu choralar sulolaviy ustaxonalar faoliyatini rag'batlantirish, yosh avlodni o'qitish va xalqaro ko'rgazmalarda ishtirok etishni ta'minladi. Rishton shahrida Xalqaro keramika markazining ochilishi (2010-yillar) kulolchilikning global miqyosda targ'ib qilinishida muhim qadam bo'ldi – bu markaz nafaqat ishlab chiqarish, balki ta'lim va turistik klaster sifatida xizmat qilmogda.

Zamonaviy kulolchilikda innovatsion tendensiyalar kuzatilmogda: an'anaviy texnologiyalar (ishqoriy va qo'rg'oshinli sir) saqlangan holda, yangi shakllar (dekorativ haykalchalar, interyer elementlari, zamonaviy suvenirlar) va ekologik toza materiallar (past toksik bo'yoqlar, tabiiy minerallar) kiritilmogda. G'ijduvon va Rishton ustalarining yangi avlodlari (masalan, Narzullayevlar sulolasi vakillari) klassik naqshlarni (anor, pahta gul) zamonaviy minimalizm yoki polixrom dizayn bilan birlashtirmogda[7:246]. Bu o'zgarishlar turizm talabiga moslashuv natijasidir – kulolchilik mahsulotlari O'zbekistonning eng ko'p sotiladigan suvenirlaridan biriga aylangan.

Xalqaro hamkorlik va targ'ib choralarida muhim yutuqlar qayd etilmogda: O'zbek keramikasi Parij, London va Toshkentdagi xalqaro ko'rgazmalarda namoyish etilmogda, shuningdek, "Asrlar sadosi" va "Sharq taronalari" kabi festivallarda alohida o'rin tutmogda. YuNESKOning nomoddiy madaniy meros ro'yxatiga kiritish jarayonlari (kulolchilik an'analari uchun nomzodlik) va xalqaro grantlar (masalan, Yaponiya va Koreya bilan hamkorlik) hunarni global miqyosda saqlashga xizmat qilmogda. Shu bilan birga, zamonaviy holatda bir qator muammolar mavjud: yosh avlodning shaharlashtirish va zamonaviy kasblarga intilishi tufayli sulolaviy bilimlarning yo'qolish xavfi, loy konlarining ekologik jihatdan kamayishi va sanoat raqobati. Bu muammolarni hal qilish uchun ustoz-shogird maktablari, onlayn kurslar va raqamli platformalar (virtual ko'rgazmalar) joriy etilmogda.

Kelajak istiqbollari ijobiy: kulolchilikni raqamli texnologiyalar (3D modellashirish, onlayn savdo) bilan integratsiya qilish, barqaror turizm klasterlari yaratish va xalqaro brending orqali hunar global bozorda raqobatbardosh bo'lib qolmogda. Ushbu rivojlanish kulolchilikni nafaqat

o'tmish merosi, balki zamonaviy madaniyatning jonli elementi sifatida saqlab qolishga xizmat qilmoqda.

Xulosa. O'zbekistonning an'anaviy kulolchilik san'ati ming yillik tarixiy-folklorik, texnologik va madaniy qatlamlarni o'zida mujassam etgan noyob fenomen bo'lib, u nafaqat amaliy-aesthetic hunarmandchilikning yorqin namunasidir, balki xalqning ma'naviy dunyoqarashi, ramziy tasavvurlari va ijtimoiy-madaniy identifikatsiyasining muhim ifodachisidir. Ushbu maqolada tahlil etilganidek, kulolchilikning folklorik-ma'naviy ildizlari Nuh payg'ambar (alayhissalom) bilan bog'liq islomiy rivoyatlar va sufiy silsilalarda chuqur aks etgan bo'lib, hunarni ilohiy amr va ma'rifat yo'li sifatida muqaddaslashtiradi. Texnologik jihatdan murakkab jarayon – mahalliy loydan boshlab, gugumda shakllantirish, naqsh solish, sir surish va pishirishgacha – mahalliy maktablar (Rishtonning ko'k-binafsha ishqoriy sirli idishlari, G'ijduvonning yashil-qo'ng'ir qo'rg'oshinli sirli laganlari) orqali regional o'ziga xoslikka ega bo'lgan.

Zamonaviy davrda kulolchilik mustaqillik yillarida yangi gullash bosqichini boshdan kechirmoqda: davlat qo'llab-quvvatlashi, xalqaro ko'rgazmalar, turizm rivoji va innovatsion yondashuvlar (ekologik materiallar, zamonaviy dizayn elementlari) natijasida hunar global miqyosda targ'ib etilmoqda. Rishton xalqaro keramika markazi, G'ijduvon sulolaviy ustaxonalar va boshqa markazlarning faoliyati bu jarayonning institutsional asosini mustahkamladi. Shu bilan birga, naqshlardagi ramziy motivlar (anor – farovonlik, pahta gul – unumdorlik, qushlar – ruhiyat ramzi) folklorik merosni saqlab, mahsulotlarni oddiy buyumdan madaniy artefakt darajasiga ko'taradi.

Kulolchilikning madaniy-merosiy ahamiyati beqiyos: u o'zbek xalq san'atining sincretik tabiatini – qadimiy mahalliy an'analar, islomiy ma'naviyat va Silk Yo'li ta'sirlarining birlashuvini – yaqqol namoyon etadi. Arxeologik topilmalar (neolit va bronza davri idishlari) hunarning qadimiyligini tasdiqlasa, folklorik rivoyatlar (zikr va Qur'on oyatlari bilan bog'liq ritualar) uni ma'naviy poklik va taqvo vositasiga aylantiradi. Zamonaviy kontekstda kulolchilik nomoddiy madaniy merosni saqlash, milliy o'zlikni mustahkamlash va barqaror iqtisodiy rivojlanishda strategik rol o'ynamoqda – turizm orqali eksport potentsiali, yosh avlodni tarbiyalash va ekologik muammolarni hal qilishda muhim vosita bo'lib xizmat qilmoqda.

Biroq, globalizatsiya va urbanizatsiya ta'sirida bir qator tahdidlar mavjud: sulolaviy bilimlarning yo'qolish xavfi, loy konlarining kamayishi, yoshlarning qiziqishining pasayishi va sanoat raqobati. Bu muammolarni hal etish uchun sistemali choralar – ustoz-shogird maktablarini rivojlantirish, raqamli platformalar (virtual ko'rgazmalar, onlayn kurslar) va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish zarur. YuNESKO nomoddiy madaniy meros ro'yxatiga kiritish jarayonlari va milliy dasturlar bu yo'nalishda muhim qadamlar bo'lib xizmat qilmoqda.

Kelajak istiqbollari ijobiy: kulolchilikni raqamli texnologiyalar (3D modellashtirish, onlayn savdo), barqaror turizm va kreativ industriya bilan integratsiya qilish orqali hunar global auditoriyaga yanada kengroq yetkazilishi mumkin. Kelajak tadqiqotlar folklorik matnlarni (masalan, “Kulolchilik risolasiga” o‘xshash manbalar) chuqurroq lingvistik va semiotik tahlil qilish, texnologik innovatsiyalarning an’analarga ta’sirini o‘rganish hamda raqamli targ‘ib strategiyalarini ishlab chiqishga qaratilishi lozim. Bu choralar kulolchilikni nafaqat o‘tmish merosi, balki zamonaviy madaniyatning jonli va rivojlanuvchan elementi sifatida saqlab qolishga xizmat qiladi.

Umuman olganda, kulolchilik o‘zbek madaniyatining abadiy timsoli bo‘lib, qadimiy rivoyatlardan zamonaviy innovatsiyalargacha bo‘lgan yo‘li uning moslashuvchanligi va hayotiy kuchini tasdiqlaydi. Ushbu hunarni sistemali saqlash va rivojlantirish kelajak avlodlar uchun milliy identifikatsiya, madaniy davomiylik va estetik qadriyatlarning muhim manbai bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Hunarmandchilik faoliyatini qo‘llab-quvvatlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida: Qaror, PQ–77-son, 2021-yil 30-dekabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti. Aholini hunarmandchilikka jalb qilish va hunarmandchilik faoliyatini rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish chora-tadbirlari to‘g‘risida: PF–91-son Farmon. — 2023-yil 12-iyun.
3. Abirov, V. (2026). Antropologik ilmiy yondashuvlar asosida moddiy madaniy meros an’alarini tahlil qilish. "xxi asr: fan va ta'lim masalalari" ilmiy elektron jurnali, 4, 255–265. <https://doi.org/10.5281/zenodo.18510202>
4. Булатов С.С. Ўзбек халқ амалий безак санъати: Дарслик. – Тошкент: Мехнат, 1991. – 384 б. – ISBN 5-8244-0550-6.
5. Песин В.А. Керамика Узбекистана: опыт систематизации. – Ташкент: Изд-во Академии наук Узбекской ССР, 1960. – 145 с.
6. Сайко Э.В. История технологии керамического ремесла Средней Азии VIII–XII вв. – Душанбе: Дониш, 1966. – 220 с.
7. Qudratov J.X. (2024). Kulolchilik san'atining tarixi, uning o'zgarishlari va rivojlanish jarayonlari. *Inter education & global study*, (9), 242-250.